

RAISA KOPSOVÁ

Naša informovanosť o práci ukrajinských filozofov nie je práve najlepšia. A je to škoda, lebo pracujú veľmi intenzívne a v posledných rokoch dosiahli výsledky, ktoré si rozhodne zaslúžia pozornosť. V oblasti filozofie dnes v Ukrajinskej SSR pracuje vyše 1800 vedecko-pedagogických pracovníkov, z ktorých je 38 doktorov vied, približne 800 kandidátov vied a dvaja sú členmi-korešpondentmi AV ZSSR. Výrazné výsledky boli dosiahnuté najmä v rozpracovaní problematiky teórie poznania, dialektickej logiky a filozofických problémov prírodných vied, o čom svedčí úctyhodný počet monografií a kolektívnych prác, vydaných v posledných rokoch. Fundamentálne výskumy uskutočnili najmä v oblasti dejín filozofie a sociálno-politických ideí na Ukrajine. Výsledkom sú také náročné práce, ako *Náčrt dejín filozofie na Ukrajine* (1966) a *Rozvoj filozofie v Ukrajinskej SSR* (1968). Pozoruhodným historicko-filozofickým činom je tiež práca vyše dvadsaťčlenného kolektívu, ktorý sa zaoberá spracovaním a publikovaním ukrajinského prekladu rukopisov latinských prednášok z filozofie a logiky profesorov Kyjevsko-Mohylanskej akadémie, prvej vysokej školy na Ukrajine, založenej roku 1632.

Je logické, že inštitucionálny, kvantitatívny aj kvalitatívny rozvoj filozofickej práce si vyžiadal obnovenie vydávania vlastného filozofického časopisu. Časopis *Filosofská dumka* (Filozofická myseľ), pôvodne založený roku 1927, vydáva Filozofický ústav Ukrajinskej akadémie vied. Prvé číslo vyšlo v druhej polovici roku 1969. Vychádza šesťkrát ročne v ukrajinčine, k statiam je pripojené ruské rezumé, rozsah celého ročníka je okolo 1000 strán. Okrem prác z rôznych oblastí filozofie, publikujú sa tu tiež články o problematike vedeckého komunizmu, sociologickej teórie, sociálnej psychológie, vedeckého ateizmu, teórie kultúry, estetiky a iných filozofii blízkyh disciplín. Časopis má tieto stále informatívne časti: *Vedecké publikácie a správy*, *Z vedeckého života*, *Kritika a bibliografia*, *Nové knihy*, *Filozofia a sociológia v zahraničí*.

V danej informácii sa stručne zmienime o obsahu jedenástich čísiel časopisu (č. 1–3, 1969; ročník 1970 a č. 1, 2, 1971), pričom upozorníme najmä na tie články, ktoré charakterizujú hlavnú orientáciu časopisu a podávajú svedectvo o zameraní, ako aj spôsoboch a úrovni riešenia filozofickej problematiky.

Pozitívne hodnotenie si predovšetkým zasluhuje snaha redakcie priblížiť súčasným čitateľom filozofické a pokrokové spoločensko-politické idey ukrajinských mysliteľov. Okrem pravidelného uverejňovania prednášok významných profesorov Kyjevsko-Mohylanskej akadémie (zatiaľ to boli prednášky M. Kozačinského, G. Koninského, S. Kalinovského, Ľ. Hizeľa a T. Prokopoviča), časopis uverejnil podnetnú štúdiu V. D. Litvinova (č. 4, 1970) o vzťahoch raných ukrajinských osvietenencov s predstaviteľmi nemeckého osvietenectva začiatkom 18. storočia, ďalej článok A. I. Pašuka (č. 1, 1970) o úlohe významného revolučného demokrata S. A. Podolinského v rozvoji revolučno-demokratickej ideológie na Ukrajine v druhej polovici 19. storočia a pripomenul významné výročia I. P. Kotlarevského (č. 2, 1969) a *Lesi Ukrajinky* (č. 1, 1971). Problematike šírenia marxisticko-leninskej filozofie na Západnej Ukrajine v 20.–30. rokoch je venovaná štúdia M. M. Oleksiuka (č. 1, 1969). Výsledky svojho výskumu estetických názorov významného ukrajinského filozofa 20. rokov V. Jurinca uverejnil I. V. Ivanjov (č. 5, 1970).

Veľkú pozornosť venoval časopis Leninovmu a Engelsovmu výročiu. Druhé číslo (1970) vyšlo ako jubilejné — k 100. výročiu narodenia V. I. Lenina. Aktuálnymi

problémami leninizmu ako vedeckej ideológie a praxe revolučnej premeny sveta sa tu zaoberá riaditeľ Filozofického ústavu AV USSR V. I. Šynkaruk v článku *Leninizmus — teoretický základ komunizmu*. Autor zdôrazňuje kontinuitu Marxových a Leninových ideí, polemizuje s revizionistickou kritikou leninizmu a okrem iného uvádza, že údajný scientizmus leninizmu je ideologický mýtus antikomunizmu. P. V. Kopnin v štúdií *V. I. Lenin a problém praxe v marxistickej filozofii* dokazuje neodôvodnenosť snáh stavať Leninovo chápanie praxe a človeka do protikladu s Marxovým chápaním týchto otázok, odmieta kritiku leninskej teórie odrazu a ukazuje, že najmä dialektikomaterialistické riešenie problému praxe, jednoty subjektu a objektu tvorí filozofický základ skutočného humanizmu. K pozoruhodným záverom dospeli P. S. Dyšlevyj a F. M. Kanak v štúdií *Leninská analýza prírodovedy na prelome 19. a 20. storočia a stav súčasnej fyziky*. Závažnej problematike dialektického materializmu je venovaná práca M. A. Parniuka *Otázky determinizmu v teoretickom odkaze V. I. Lenina*.

Problematikou sociológie, kultúry a etiky sa v tomto čísle časopisu zaoberajú V. F. Bezpalčyj (*V. I. Lenin o komunistickej organizácii práce*), V. I. Astachovová (*V. I. Lenin o mieste inteligencie v sociálnej štruktúre socialistickej spoločnosti*), A. A. Avetysian (*Leninizmus a problém kontinuity duchovnej kultúry*), V. I. Mazepa (*V. I. Lenin o zákonitostiach formovania socialistickeho umenia*) a konečne J. B. Mazajevová a V. F. Patočkin analyzujú metodologické problémy filozoficko-etického výskumu v prácach V. I. Lenina. Vzťahu filozofie a spoločenských vied je venovaný článok H. J. Horakovej.

Pozornosť našich historikov filozofie si zaslúži stručná stať V. J. Jevdokymienka *V. I. Lenin a rozvoj filozofie na Ukrajine*, kde uvádza mená a práce niektorých ukrajinských teoretikov, v diele ktorých sa osobitne plodne prejavil vplyv Leninových myšlienok. Autor zdôrazňuje, že najplodnejším obdobím v rozvoji marxistickej filozofie na Ukrajine bolo posledné desaťročie.

O sústavnej pozornosti rozpracovávaníu Leninovho filozofického odkazu svedčí aj celý rad článkov, uverejnených v rôznych číslach časopisu. Napríklad R. V. Čahovec a N. P. Depenčuková sa v článku *V. I. Lenin o revolúcii v prírodovede a súčasnej biológii* (č. 1, 1970) zaoberajú prevratnými zmenami v súčasnej biológii, ktoré podmienil výskum na molekuleovej a submolekuleovej úrovni, v súvislosti s filozofickými problémami tejto vedy. Leninovej kritike ideologickej sofistiky je venovaná stať N. P. Poliščukovej (č. 1, 1970). Dialektické princípy poznania na základe analýzy Heglových, Marxových a najmä Leninových myšlienok rozoberá M. O. Bulatov (č. 1, 1969). Autor vyčleňuje desať takýchto princíпов a usporadúva ich tak, aby reprodukovali kruhovú formu pohybu poznania. *Leninská koncepcia mnohostupňovosti úrovni poznania a súčasné veda* je názov článku S. B. Krymského (č. 3, 1969), v ktorom zdôrazňuje, že táto leninská koncepcia zodpovedá novým podmienkam, ktoré sa vytvorili v prírodovede začiatkom 20. storočia, keď vznikala súčasný vedecký obraz o svete.

Spolu osem štúdií bolo venovaných 150. výročiu narodenia F. Engelsa. Predovšetkým treba spomenúť stať S. S. Hurviča a J. M. Stempuského (č. 5, 1970), v ktorej sa zaoberajú Engelsovými princípmi klasifikácie vied o živej prírode. Autori pokladajú za nevyhnutné pri výstavbe klasifikácie vied spájať evolučný a štrukturálny princíp a navrhujú objemový klasifikačný model. V tom istom čísle uverejnila V. M. Ničuková rozsiahlu stať, nazvanú *F. Engels a problém príčinnosti v súčasnej prírodovede*, kde poukazuje na to, že poznanie príčinnosti sa zakladá na postupnej realizácii dvoch protichodných gnozeologických postupov: na myšlienkovom vyčlenení, na izolácii

príčinnosti zo vzájomného pôsobenia a na zahrnutí príčinnosti do vzájomného pôsobenia a jej analýze ako zložky celostného procesu. Engelsov prístup k riešeniu problému redukcie v prírodovede 19. storočia v súvislosti s metodológiou súčasnej prírodovedy je predmetom článku V. M. Sviridenko (č. 5, 1970). Autor state *Idea kolobehu hmoty v prácach F. Engelsa a súčasné kozmologické modely* (č. 5, 1970) P. P. Fedčenko uvádza, že v oscilačnom (pulzujúcom) modeli vesmíru je konkrétne stelesnená Engelsova myšlienka o kolobehu kozmickej hmoty.

Celkove v tematike článkov, uverejňovaných v časopise, prevažuje problematika dialektického materializmu a filozofických otázok prírodných vied. Preto spomenieme ešte niekoľko závažných štúdií z tohto tematického okruhu. J. F. Buchalov v článku *O charaktere vzťahov hmoty a vedomia* (č. 1, 1970) sa najskôr vyjadruje k často posudzovanej otázke chápania hmoty. Zastáva názor, že je neoprávnené vyčleňovať v základnej otázke filozofie okrem gnozeologického aj ontologický aspekt, je odporcom tzv. ontologickej definície hmoty, ontologického chápania hmoty. Pokusy niektorých filozofov podať ontologickú definíciu hmoty pokladá za neopodstatnené a uvádza dva smery týchto úsílí. Vzťah hmoty a vedomia má okrem filozofického vzťahu aj konkrétne vedný aspekt, keď už je protiklad hmoty a vedomia len relatívny.

Príspevok M. B. Vilnyckého (č. 6, 1970) sa zaoberá aktuálnou filozofickou problematikou vzájomných vzťahov priestoru, času a hmoty, priestoru, času a vedomia. Autor navrhuje, aby sa vo vlastnej filozofickej oblasti uplatňovalo ontologické chápanie hmoty a sám na vyjadrenie vzťahov medzi hmotou, priestorom a časom využíva pojem substancie a jej atribútov.

Niekoľko statí je venovaných teórii odrazu. Napríklad O. A. Bratko a T. Gergey (Maďarsko) uverejnili článok *Leninská teória odrazu a problém klasifikácie kybernetických systémov* (č. 3, 1970). *Princíp odrazu a logická štruktúra vedeckej teórie* je názov článku P. F. Jolona (č. 2, 1969). M. L. Zlotinová sa v svojom článku (č. 2, 1969) zaoberá teóriou odrazu a princípom aktivity subjektu, odmieta rozličné revizionistické pokusy nahradiť teóriu odrazu rôznymi „aktivistickými“ koncepciami, ktoré považuje za metodologicky neudržateľné.

Značnú pozornosť venujú ukrajinskí filozofi rozpracovávaní problematiky teórie poznania a metodológie vedy. Príspevky z tejto oblasti, uverejnené v časopise, vyznačujú sa vysokou teoretickou úrovňou, autori často volia zaujímavé prístupy k problematike a nekonvenčnú tematiku. Napríklad A. T. Artiuch (č. 4, 1970) analyzuje zvláštnosti procesu syntézy fundamentálnych vedeckých teórií. B. G. Kulbanov a J. P. Semeniuk (č. 2, 1969) sa zaoberajú analýzou vedeckých poznatkov z hľadiska informácií, keď informácia tvorí základ jednotného prístupu k vede. V. M. Hluškov (č. 1, 1969) venoval svoju štúdiu rozboru predpokladov a základných príčin súčasnej matematizácie vied. Úlohu a význam teoretického myslenia pre rozvoj prírodovedných poznatkov skúma F. M. Kanak (č. 1, 1971). Zaujímavú a zložitú otázku rieši S. B. Krymskij v článku *O štýle myslenia v súčasnej prírodovede* (č. 5, 1970). Autor uvádza, že pre súčasnú etapu rozvoja vedy je charakteristický štýl myslenia typu stochastického automatu.

Najdôležitejšie teoreticko-poznávacie zvláštnosti klasickej, relativistickej a kvantovej fyziky skúma P. S. Dyšlevyj (č. 6, 1970). Úlohu experimentu pri formovaní fyzikálnych teórií rozoberá R. P. Hajda (č. 3, 1970). N. T. Kostjuková uverejnila stať *Leninská analýza metodologických základov prírodovedy a súčasná biológia* (č. 6, 1970).

Do pozornosti tých, ktorí sa u nás zaoberajú teóriou systémov, odporúčame štúdiu *Niektoré metodologické otázky výstavby všeobecnej teórie systémov* (č. 1, 1971). Jej

autori — G. J. Portnov, L. M. Sumarokovová a A. I. Ujomov — sumarizujú a hodnotia doterajšie výskumy v tejto oblasti, uvádzajú bohatú bibliografiu. V. M. Svincyckij (č. 6, 1970) zasvätené rozoberá niektoré princípy skúmania a identifikácie zložitých systémov v kybernetike.

Z logiky boli uverejnené tieto štúdie: *Alternatíva konvencionalizmu v logike vedy* od M. V. Popoviča (č. 6, 1970), *O spôsoboch analýzy textu bežného jazyka* od V. S. Lisového (č. 3, 1970). Úlohu súčasnej formálnej logiky v riešení filozofických problémov posudzuje M. V. Popovič (č. 1, 1969). Zdôrazňuje, že využívanie pojmov a metód formálnej logiky na skúmanie problémov rozvoja súčasných vedeckých poznatkov sa realizuje v rámci logiky vedy. V. M. Kostjuk (č. 1, 1970) rozoberá pravidlá, najmä Millove kánony, ktoré pomáhajú určiť kauzálne súvislosti, a ukazuje na niektoré chyby, súvisiace s ich nesprávnym používaním.

Pokiaľ ide o problematiku historického materializmu, v popredí záujmu ukrajinských filozofov boli najmä otázky vedeckotechnickej revolúcie [napr. články V. V. Kosolapova, J. S. Mostového v č. 2, 1971, stať G. M. Dobrova *Prognostika a budúcnosť vedy* (č. 2, 1969) a tiež rozsiahla štúdia V. G. Tabačkovského „*Technizácia sveta*“ a *problém slobody*, uverejnená v č. 2, 1971], problémy riadenia spoločenských procesov a problém človeka. Upozorňujeme na článok I. V. Byčko *Problém slobody a ľudské dejiny* (č. 3, 1969), v ktorej sleduje vývin slobody u ukazuje na úzku spätosť vedeckého riešenia problému slobody s riešením problému človeka a konkrétne jeho praktickej podstaty v marxistickej filozofii. Autor odmieta Sartrovo obviňovanie marxizmu z antihumanizmu a fatalizmu a v tejto súvislosti podrobnejšie rozoberá tézu o slobode ako poznanej nevyhnutnosti. I. V. Byčko vydal v roku 1969 knihu *Poznanie a sloboda*, o ktorej priniesol časopis rozsiahlu recenziu (č. 3, 1970). M. V. Hončarenko v článku *Problém človeka vo filozofii a v umení* (č. 2, 1969) sústreďuje svoju pozornosť na vplyv filozofických koncepcií človeka na umeleckú tvorbu.

Pozoruhodný je článok V. I. Kucenka *O obsahu a používaní pojmu cieľ* (č. 6, 1971). Na základe analýzy výskumov filozofických problémov kybernetiky, biológie a politickej ekonómie podáva autor túto všeobecnú definíciu cieľa: „Cieľ zložitého samoregulovaného systému je takým kódovým modelom potrebnej budúcnosti systému, ktorý determinuje správanie tohto systému“ (s. 66). Také pojmy používané vo filozofii, ako „konečný cieľ dejín“, „cieľ dejín“, pokladá autor za neopodstatnené a definuje vhodnejší pojem „spoločenská úloha“. V tom istom čísle časopisu vyšiel aj článok J. F. Kariakina (Moskva) *K problému cieľ — prostriedok — výsledok*, v ktorom sa rozoberá problém cieľa a prostriedkov jeho realizácie, ako ho rieši Dostojevskij v románe *Zločin a trest*. Autor o. i. uvádza, že Dostojevskij po svojom, umeleckými postupmi, objavil pravdy zistené Heglom v oblasti gnozeológie a Marxom v sfére sociálnej praxe, totiž to, že cieľ neospravedľuje, ale určuje prostriedky a prostriedky zasa prezrádzajú cieľ — „nízke prostriedky na dosiahnutie ušľachtilého cieľa sú ešte omylom, hoci nenapraviteľným, tragickým. Skutočný zločin podľa Dostojevského spočíva v nízkych cieľoch, nízkych motívoch egocentrizmu“ (s. 70). Rozboru problematiky osobnosti (socializácia, vzťahy) sú venované štúdie V. V. Moskalenkovej a I. M. Popovovej (č. 2, 1971).

Etickej problematike je venovaných niekoľko príspevkov. Napríklad J. A. Jakubová (č. 1, 1969) rozoberá štruktúralne osobitosti práva a morálky ako ideologických spoločenských foriem, charakterizuje vedomie, normy a vzťahy, ako ich relatívne samostatné prvky. Charakteristickou črtou súčasnej buržoáznej etiky — etickým relativizmom, jeho podstatou a miestom v emotivizme, pragmatizme a psychologických etických teóriách sa zaoberá V. S. Pazenok (č. 5, 1970). O. I. Jacenko a V. G. Jacenkova

(č. 2, 1969) analyzujú problém ideálu a jeho riešenie v marxisticko-leninskej filozofii, odhaľujú dialektiku absolútneho a relatívneho v jeho obsahu.

Na záver sa treba ešte zmieniť o niektorých príspevkoch z dejín filozofie a o kritickej analýze súčasnej západnej filozofie. Niektorými metodologickými otázkami histórie filozofie ako vedy sa zaoberá V. S. Horskýj. V č. 3, 1970 sa zaoberá najmä otázkami historicko-filozofickej interpretácie vedeckého textu. V súvislosti s hodnotením monografie poľského autora S. Kaczmareka O predmete a úlohách dejín filozofie (1968) vyjadruje V. S. Horskýj svoje názory o mnohých diskutovaných otázkach, stále aktuálnych v tejto oblasti filozofickej práce (č. 2, 1969). Dialektikomaterialistickému predhodnocovaniu Heglovho filozofického odkazu je venovaná štúdia M. O. Bulatova (č. 4, 1970), ktorý je tiež autorom článku *Pojem činnosti v nemeckej klasickej filozofii* (č. 2, 1971).

S. M. Kruhlov (č. 5, 1970) hodnotí filozofické názory H. Marcuseho ako maloburžoázny anarchizmus. Podľa neho Marcuse ako filozof aj ako politik zaujíma pozície, ktoré sú pre socializmus neprijateľné. Intuitivistickou metodológiou Sartrovho existencializmu sa zaoberá V. V. Lach (č. 2, 1971). Heideggerovu filozofickú koncepciu v tzv. neskorom období jeho činnosti, pre ktorú je charakteristické dielo Holzwege, analyzuje v článku *Heidegger a „sebakritika“ súčasnej buržoáznej filozofie* O. I. Pohorilyj (č. 3, 1969). Poľský filozof T. Jaroszewski v štúdiu *Človek — štruktúry — dejiny* (č. 1, 1971), analyzuje štrukturalizmus vo vzťahu k marxizmu, vychádzajúc z prác C. Lévi-Straussa, ktoré, ako hovorí, sú pre súčasný štrukturalizmus najtypickejšie.

*

Touto zatiaľ u nás prvou a nevyhnutne veľmi stručnou informáciou chceli sme predovšetkým upozorniť na celkové zameranie práce, ako sa odráža v časopise *Filosofská dumka*, a predstaviť mená niektorých našich ukrajinských kolegov. Pravda, nemohli sme uviesť názvy všetkých uverejnených statí, nevenovali sme pozornosť množstvu vedeckých konferencií a bohatým odborným diskusiám, o ktorých sa v časopise referuje, ani sme nemohli hodnotiť jednotlivé príspevky, úroveň ktorých, priprodzene, nie je rovnaká. Snáď aj to, na čo sme poukázali, čo-to povie o súčasnom stave filozofickej tvorby a priblíži filozofický život na Ukrajine.